

Pædagogisk læreplan

Dagtilbud: Den selvejende Dagtilbud Børnehaven Mosegården
Dato: 01.06 2022

Den styrkede pædagogiske læreplan

Indledning

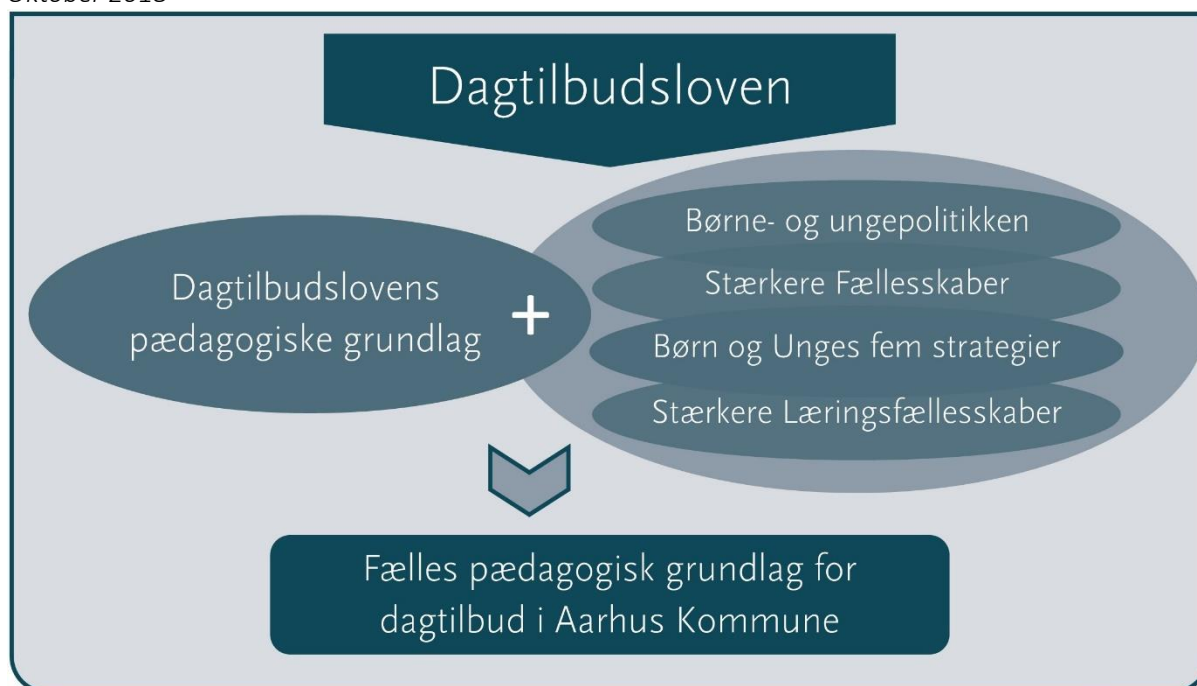
Alle dagtilbud i Danmark skal udarbejde en skriftlig pædagogisk læreplan med afsæt i bestemmelserne i dagtilbudsloven. Denne skabelon til den styrkede pædagogiske læreplan er udarbejdet i en arbejdsgruppe bestående af dagtilbudsledere, BUPL, FOA, De selvejende dagtilbud, områdechefer og forvaltningen.

Skabelonen er en hjælp til at indfri de krav, der i lovgivningen stilles til den skriftlige pædagogiske læreplan, og er det redskab, som dagtilbuddene i Aarhus Kommune skal bruge til at udarbejde den pædagogiske læreplan.

Det er afgørende, at den styrkede pædagogiske læreplan udarbejdes i og tilpasses en lokal kontekst, så den bliver rammen for al pædagogisk arbejde i dagtilbuddet og et pædagogisk redskab, der understøtter det pædagogiske personales og ledelsens arbejde med at skabe gode pædagogiske læringsmiljøer for børnene. Læreplanen skal samtidig være med til at understøtte sammenhængen i tilbuddene til børnene, de unge og deres familier i lokaldistrikterne.

Temaerne i skabelonen er beskrevet ud fra det fælles pædagogiske grundlag for dagtilbud i Aarhus Kommune. Det pædagogiske grundlag tager afsæt i dagtilbudslovens formuleringer og vores lokale børne- og ungepolitik, 0-18-årsperspektivet, strategier mv.

Oktober 2018

Ministeriets intention med den pædagogiske læreplan er, at:

"... dagtilbuddets pædagogiske læreplan med udgangspunkt i de centrale elementer fra det pædagogiske grundlag og med udgangspunkt i de pædagogiske mål og indholdsbeskrivelser af læreplanstemaerne skal fungere som et pædagogisk redskab, der via korte relevante pædagogiske overvejelser, refleksioner og eksempler skal skabe en klar fælles retning for det pædagogiske arbejde, der foregår i dagtilbuddet, herunder sikre at den intenderede pædagogik er til stede hele dagen og i alle aktiviteter, rutiner med børnene m.v."

Ministeriets samlede beskrivelse af rammer for den pædagogiske læreplan er beskrevet i: **"Den styrkede pædagogiske læreplan – rammer og indhold"**, der kan findes på: www.emu.dk/omraade/dagtilbud under overskriften "Den styrkede pædagogiske læreplan".

Udarbejdelse af den pædagogiske læreplan

Inden den pædagogiske læreplan udarbejdes, skal der lokalt i dagtilbuddet tilrettelægges en proces for, hvordan den udarbejdes, hvem der inddrages hvornår, hvordan der arbejdes med den og overvejelser om, hvordan arbejdet med den evalueres. Til at understøtte den proces har Børn og Unge udarbejdet en procesvejledning, der kan bruges som ramme for arbejdet.

Selve skabelonen til udarbejdelsen af den styrkede pædagogiske læreplan er bygget op, så der for hvert tema er en rammesættende tekst fra det fælles pædagogiske grundlag for dagtilbud i Aarhus Kommune. Herefter følger et skrivefelt med en vejledning til, hvad der skal være fokus på og forslag til tre refleksionsspørgsmål, der kan bruges som afsæt for drøftelser, dagtilbuddets beskrivelse af temaet og systematisk refleksion og evaluering.

Indholdet er:

1. Børnesyn
2. Dannelse og børneperspektiv
3. Leg og børnefællesskaber
4. Det pædagogiske læringsmiljø hele dagen
5. Læring og de seks læreplanstemaer
6. Børnemiljø
7. Børn i udsatte positioner
8. Forældresamarbejde
9. Inddragelse af lokalsamfundet
10. Sammenhæng med børnehaveklassen
11. Ledelse
12. Pædagogisk personale
13. Dokumentations- og refleksionspraksis
14. Evaluering

1. Børnesyn

Det at være barn har en værdi i sig selv, og i børnelivet skal der være plads, tid og ro til at være barn. Udgangspunktet er, at alle børn trives og udvikler sig, når de har passende udfordringer, ser mening og oplever anerkendelse og social samhørighed i forpligtende, rummelige og givende fællesskaber.

I Børnehaven Mosegården oplever vi barndommen som en øvebane, hvor man skal have lov til at være barn. Vi lægger vægt på nærhed, omsorg og anerkendende relationer og har altid fokus på at møde barnet i børnehøjde, både fysisk og psykisk. Barnet skal have følelsen af nærhed og tryghed i børnehaven og opleve anerkendende relationer til de mennesker, det er omgivet af. Børnehaven Mosegården er en lille institution, og derfor er vores hverdag overskuelig, hvilket gør at alle kender hinanden godt. Alle kender beslutningsprocesserne m.v., hvilket gør det nemt at skabe et miljø, som er præget af nærvær, omsorg og tryghed.

I Mosegården er det vigtigt for os, at huset er rummeligt. Med rummelighed mener vi, at vi respekterer børn, forældre og personales forskellige personligheder og grænser. Alle mennesker er forskellige, og vi ser stor værdi i at møde det enkelte menneske, hvor det er, og forstå hver enkelt på hver sin måde. For os er det vigtigt, at der er et subjekt-subjekt forhold iblandt alle i huset. Dette gælder både børnene imellem, pædagogerne imellem, men også mellem børn og pædagoger samt pædagoger og forældre. Vi vil hjælpe børnene med at danne og indgå i legerelationer. Vi vil vægte forældresamarbejde og det kollegiale fællesskab højt. Alle børn skal føle sig værdsat og vide, at vi kan lide dem. Det er vigtigt for os, at alle er en del af fællesskabet, og har en følelse af sammenhæng i huset. Vi ser barnet, hvor det er, og hjælper hvert enkelt barn ud i sin nærmeste udviklingszone, så alle får lige meget plads og ro til at være i vores fællesskaber i huset, både de større og de mindre.

En af de mange fordele ved at være en lille institution er, at alle bliver set og hørt. Vi værner om demokrati i børnehøjde, og viser børnene at alles meninger bliver hørt og anerkendt, samt lærer dem værdien i netop at se og høre andre, så demokratiet bliver ført ud i de førnævnte fællesskaber.

Vores børnesyn kommer til udtryk i hverdagen allerede fra dagens start, ved at vi siger godmorgen til alle i huset, så den gensidige kontakt bliver etableret. Vi griber børnenes idéer, og bruger vores situerede pædagogiske faglighed til at igangsætte aktiviteter, der styrker legefællesskaber og bidrager til læringsmiljøet. Vi ser *med* barnet i stedet for *på* barnet, og er sammen med barnet i stedet for ved siden af.

2. Dannelse og børneperspektiv

Børn skal føle sig set og forstået og opleve at have en demokratisk stemme. Børn skal være aktive medskabere af deres egen læring og udvikling inden for rammer, som de voksne har ansvaret for. Der skal lyttes til børnenes oplevelse af, hvordan det er at være i dagtilbud. Hvordan er deres oplevelse af, om de mestrer, kan finde mening og hører til? Børns oplevelse af indflydelse er en tidlig del af deres dannelsesproces og af udviklingen af demokratisk forståelse.

Børnehaven Mosegårdens pædagogiske læringsmiljø er indrettet efter børnenes perspektiv. Legesager mm. er i børnehøjde, hvilket vil sige, at børnene selvhjulpent kan finde de ting, de vil lege med. Vi er ikke stueopdelt, og børnene har selv medindflydelse på, hvor de vil lege, og hvad de vil lege. På væggene har vi billeder, som børnene selv har malet eller været med til at bestemme hvad skulle forestille f.eks. bondegårdsdyr m.m., hvilket inviterer til samtale både mellem børn og voksne. Vi har ingen faste pladser under spisning, og børnene får selv lov til at bestemme, hvor de vil sidde, eller bliver guidet til at finde en plads, hvis de har brug for det.

Vores planlagte pædagogiske aktiviteter er ofte planlagt enten i samarbejde med børnene eller efter inspiration fra deres idéer, da vi mener, at denne medbestemmelse er et vigtigt led i deres dannelsesproces. Ved at børnenes stemme bliver hørt, styrker vi deres fællesskabsfølelse, og opmuntrer dem til at deltage aktivt i fælles aktiviteter. Vi har fokus på at lytte til børnene og støtte deres selvværd ved at bakke op om deres initiativer og nysgerrighed. Alle ressourcer bliver styrket, både det kreative, det sproglige, det sociale og de fysiske udfoldelser. Det er vigtigt for os, at vi lytter til børnenes oplevelse af, hvordan det er at være her i børnehaven.

3. Leg og børnefællesskaber

Fællesskaber udgøres af dem vi er, og det vi laver sammen. Alle børn i dagtilbud skal være en værdsat del af et fællesskab, og fællesskaberne skal have noget at byde på for alle børn.

Børns leg er grundlæggende for deres sociale og personlige læring og udvikling, og legen har en værdi i sig selv. Leg betyder både børns spontane leg på deres helt egne præmisser, og den leg, der igangsættes, rammesættes og eventuelt understøttes af de voksne omkring børnene.

Leg, læring, udvikling og dannelse sker i børnefællesskaber, som de voksne sætter rammerne for. Dagtilbuddets hverdag skal skabe rum til at børn kan indgå i både kendte og nye relationer på tværs af alder, køn og kultur. Det er det pædagogiske personale og ledelsens opgave at skabe balancen mellem individ og fællesskab i dagtilbuddet.

Et trygt miljø er en forudsætning for, at børnene trives. Hos os er børn og voksne velkommen hos hinanden. Det enkelte barn skal føle sig trygt i den store gruppe, men også have mulighed for mindre grupper, hvor børnefællesskabet skabes på tværs af alder, køn og kultur.

Vi har som voksne øje for det enkelte barns temperamenter og ressourcer, er nærværende for børnene og har tid til at lytte til og snakke med dem. Respekt for hinanden er grundlaget for at opbygge en hverdag med tolerance, tryghed - og også gerne godt humør og livsglæde. Rummelighed til børn/familier med specielle udfordringer og behov er meget stor. I en hverdag med plads til spontanitet og med børnenes leg i centrum, er det de voksnes ansvar at skabe tydelige og gode rammer for alle børn i Mosegården.

Vi lægger vægt på, at børnene får lov til at lege og selv bestemmer, hvornår en leg er færdig. Derfor skal børn ikke altid være med til det de voksne sætter i gang. Vi mener, legen er den del af et børneliv, som skal fremmes og støttes mest muligt. Det er noget særligt for børn at lege – det er simpelthen deres verden. Vi respekterer børnenes leg, samtidig med, at vi iagttager børnenes leg for at blive klogere på deres børnefællesskaber. Vi deltager også i børnenes leg, hvis vi må.

Vi mener at:

- Det er i legen, børnene selv organiserer sig – det vil vi ikke overtage, men gerne indgå i.
- Det er i legen, børnene er kreative, går på opdagelse - det vil vi gerne støtte og stimulere.
- Det er i legen, børnene lærer sig selv og hinandens grænser at kende, her de samarbejder – det vil vi gerne give dem mulighed for og hjælpe dem med.
- Det er i legen, børnenes selvfølelse og selvværd opbygges – det vil vi gerne støtte og guide dem i.

Vi skal som voksne være gode til at lege og til at holde øje med, hvilke lege der er ved at gå i glemmebogen. Vi skal lære børnene lege, og de skal lære af hinanden, så traditionerne føres videre, men vi skal også igennem børnenes medbestemmelse udvikle nye lege. De skal have lov til at bruge og udvikle deres fantasi, og de skal have den tid, der er nødvendig for selv at kunne finde på.

4. Det pædagogiske læringsmiljø hele dagen

Det pædagogiske læringsmiljø er rammen for børns trivsel og læring og indeholder mange af de andre aspekter beskrevet i skabelonen.

Det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbud skal være til stede hele dagen fra modtagelsen om morgenen til de sene eftermiddagstimer. Det pædagogiske læringsmiljø skal blandt andet give barnet mulighed for at eksperimentere og bruge fantasien, lege forskellige og udviklende lege og bruge både emotionelle, sociale og kognitive kompetencer.

I arbejdet med børn i dagtilbud er fokus på at skabe pædagogiske læringsmiljøer, der ud fra et helhedssyn understøtter trivsel, læring, udvikling og dannelse for alle børn. Det kræver viden, der med afsæt i faglig refleksion med kollegaer og ledelse, skal bruges til at udvikle stærkere pædagogiske læringsmiljøer for børnene og stærkere læringsfællesskaber for de professionelle.

Det daglige samvær i børnehaven er basis for trivsel, læring, udvikling og dannelse. Børnene skal have en oplevelse af at have god tid, tid til at fordybe sig, tid til at blive ved det, man er i gang med, tid og rum til ikke altid at skulle gøre det samme som de andre. Samtidig anerkender vi, at en vis form for rytme, genkendelighed og faste holdepunkter er med til at gøre omverdenen overskuelig og tryk, hvilket er en forudsætning for, at man kan udfolde sig og være nyskabende. Vores dage ligner derfor hinanden, men med mulighed for høj grad af fleksibilitet og ændringer i forhold til tidspunkter såvel som indhold.

Kl. 6.30- ca.8.00

Vi spiser morgenmad og hygger omkring børn og forældre, efterhånden som de kommer. Vi lægger vægt på, at hvert enkelt barn får opmærksomhed og hjælp til at sige farvel til far og mor - og til at starte dagen stille og rolig. Aktiviteter som spil, højtlesning og tegning sættes i gang.

Kl.8.00-9.30

I takt med at flere børn kommer, åbnes flere rum i huset og legegrupper opstår. De voksne har fokus på de sociale relationer, og i at guide børnene til at indgå i lege der styrker deres sociale relationer. Her vil der både være gang i voksenstyrede aktiviteter og børnenes spontane lege.

Kl. 9.30-11.00.

De fleste børn og voksne er nu kommet, og huset summer af leg og aktivitet, - ude eller inde. Det er som regel også på dette tidspunkt, vi tager på ture, såvel planlagte som spontane i mindre eller større grupper.

De voksne fordeler sig i huset - der hvor børnene er og har brug for en voksen legekammerat eller igangsætter. Sidst på formiddagen hjælper børn og voksne hinanden med at rydde op og dække bord, inden vi går på badeværelset og vasker hænder. Ofte er der tid til at børnene samles i læsehjørnet og får læst en bog eller at børnene kigger/læser for hinanden.

Kl. 11.30- 12.30

Vi spiser i mindre grupper, fordelt i 3 rum. De voksne fortæller hvilket rum børnene skal sidde i, hvorefter børnene selv finder en taburet og sætter sig hen til bordet. Vi har fokus på at guide barnet til at være selvhjulpne i måltidet. Barnet skal selv hælde vand op, tage mad fra fadene/skålene og sende det videre til næste barn. Vi gør meget ud af, at måltidet foregår i en varm og hyggelig atmosfære for at styrke barnets maddannelse. Vi snakker med børnene, og børnene snakker med hinanden, om det, der rører sig for den enkelte og det, som er fælles for os alle.

Kl. 12.30 -

Efter måltidet skal alle børn på legepladsen, medmindre der er brug for en middagssøvn eller der laves andre aftaler. De voksne har fokus på at guide de mindre børn i at være selvhjulpne i denne proces. Det gælder både med toiletbesøg, og med at få tøj på, som passer til vind og vejr inden de kommer på legepladsen. De større børn er i højere grad selvhjulpne. Det er vores opfattelse, at alle børn skal opmuntres til at klare så meget som muligt selv.

Vores legeplads er et spændende sted, hvor både voksenstyrede aktiviteter og børnenes spontane lege og aktiviteter finder sted. Der skal ledes efter dyr, spilles bold, bygges huler, graves huller og cykles om kap. Børnene er i fuld gang med at udforske, eksperimentere og afprøve nye lege. Læring og udvikling på egen hånd eller flere sammen.

Kl. 14.30- 15.00

Vi spiser eftermiddagsmad ude eller inde, og vasker hænder, før vi spiser. Børnene finder deres egen drikkedunk og et sted at sidde. Her kan børnene selv bestemme, hvor de vil sidde og med hvem.

Kl. 15-16.30

Børnene fortsætter deres leg og bliver efterhånden hentet af forældrene. Vi voksne er omkring børnene, men vægter også at have tid til at snakke med forældrene om, hvordan deres børn har haft det dagen igennem.

Det er vigtigt, at børnene stadig har en fornemmelse af, at de gerne må lege, og at dagen ikke er slut, selv om der kan være en del afbrydelser, dels når legekammeraterne bliver hentet, dels når oprydningen så småt går i gang. Vi voksne er opmærksomme på dette og hjælper børnene videre i nye lege.

Kl. 17.00 (16.30 om fredagen) lukker børnehaven.

Vi voksne er sammen med de sidste børn, også selv om den sidste oprydning skal klares, hvilket børnene tilbydes at deltage i. De voksne har fokus på, at dagen slutes af i trygge og rolige rammer, hvor der både skal være tid til at tegne færdig eller høre bogens slutning.

5. Læring og læreplanstemaer

Børn lærer ved at udforske deres omverden med krop og sanser, ved at blive mødt af spørgsmål og udfordringer og ved selv at undres og stille spørgsmål. Børn lærer også ved at eksperimentere, prøve sig frem, fejle, gøre opdagelser og finde innovative løsninger. Børn lærer gennem kommunikation, udveksling og sociale interaktioner med de andre børn og de voksne i dagtilbuddet. Motivation og passende udfordringer har betydning for at lære og udvikle sig – både som individ og som del af et fællesskab. Børn har brug for voksne, der sætter rammer, guider og vil noget med dem, men de har også brug for plads til at være sig selv og til at gøre deres egne erfaringer.

Det pædagogiske arbejde med læreplanstemaerne skal tage udgangspunkt i Børne- og Socialministeriets beskrivelser af temaerne. Det pædagogiske læringsmiljø skal tilrettelægges inden for Børne- og Socialministeriets to pædagogiske mål for hvert læreplanstema, hvor de pædagogiske mål beskriver sammenhængen mellem læringsmiljøet og børns læring.

Læreplanstemaerne er tilsammen udtryk for et bredt læringssyn, og det er afgørende, at de tænkes i en sammenhæng i dagtilbuddets arbejde. Opdelingen i temaer skal sikre fokus på forskellige centrale elementer i børns læring og udvikling i dagtilbud. Læs de ministerielt fastsatte indholdsbeskrivelser og

mål for læreplanstemaerne i: "Den styrkede pædagogiske læreplan – rammer og indhold", der kan findes på: www.emu.dk/omraade/dagtilbud.

Læreplanstemaerne er:

1. Alsidig personlig udvikling.
2. Social udvikling.
3. Kommunikation og sprog.
4. Krop, sanser og bevægelse.
5. Natur, udeliv og science.
6. Kultur, æstetik og fællesskab.

1. Alsidig personlig udvikling

Alsidig person udvikling drejer sig om den stadige udvidelse af barnets erfaringsverden og deltagelsesmuligheder. Det forudsætter engagement, livsduelighed, gåpåmod og kompetencer til at deltage.

Vores mål:

At børnene udvikler selvværd og bliver åbne og selvstændige mennesker.

At børnenes sociale og følelsesmæssige udvikling fremmes under hensyntagen til deres alders- og udviklingstrin.

At det enkelte barn respekteres – opnår selvindsigt – og lærer at forstå og respektere andre.

At sikre børnene oplevelser, der bakker op om deres nysgerrighed og inspirerer dem til at udforske deres omgivelser – så deres personlige udvikling fremmes.

At børnene har rum til at udvikle deres forskellige personligheder og grænser.

At alle børns skal føle sig værdsat og vide, at vi kan lide dem.

At børnene skal mærke, at de har betydning for andre.

At børnene udvikler sig ud fra deres forskellige kompetencer.

At børnene får plads til at udtrykke sig og sætte deres personlige spor i hverdagen.

I børnehaven Mosegården har vi fokus på børnenes udvikling – med respekt for deres forskellige måde at lære og udvikle sig på, og med respekt for deres forskellige potentialer. De voksne skal arbejde bevidst med at "tage barnets perspektiv" – se hvilke kompetencer det besidder, hvad det kan, og hvilke nye udfordringer det skal stilles. Hvert enkelt barn skal hver dag opleve sig betydningsfuld, skal modtages med åbne arme og et "det er dejligt at se dig." De skal mærke anerkendelse for dem de er og ikke kun for det, de gør. Børnene skal vide, at vi kan lide dem, også selv om vi ikke altid er enige. Vi skal snakke med dem om, hvilke følelser, vi hver især har, og hvilke forskellige temperamenter, vi har. De voksne skal være rummelige – dvs. respektere børnenes forskellige personligheder og grænser. Der skal tages udgangspunkt i børnenes interesser, og det de er gode til, i de aktiviteter og lege, vi har.

Børnene skal opleve sammenhæng mellem livet i børnehaven og hjemmelivet. Derfor må de f.eks. gerne have legetøj og egne cykler med i børnehaven, ligesom de sommetider kan låne en bog eller andet med hjem fra børnehaven. Der er billeder af far og mor på deres garderober – og billeder fra deres huse og haver i vores "Her bor vi Måpe". De voksne skal være nærværende og udvise interesse for børnenes hele liv og ikke kun det, der leves i børnehaven.

Vores fysiske og æstetiske børnemiljø inspirerer til udfoldelse og personlig udvikling på flere måder. Der er varierede og synlige "tilbud", der appellerer til, at børnenes mange forskellige ressourcer udvikles. Den overskuelighed, som børnene oplever i kraft af, at vi er en lille institution, gør det nemt at føle sig tryk og udvikle sig.

Det er vigtigt, de voksne kender egne faglige og personlige kompetencer, selv og sammen med kolleger reflekterer over egen og fælles praksis. De voksne skal være rummelige over for hinandens forskelligheder, og skal kunne lide at arbejde sammen.

2. Social udvikling

Social udvikling er udvikling af sociale handlemuligheder og deltagelsesformer og foregår i sociale fællesskaber, hvor børnene kan opleve at høre til, og hvor de kan gøre sig erfaringer med selv at øve indflydelse og med at værdsætte forskellighed.

Vores mål:

At børnenes sociale og følelsesmæssige udvikling støttes, under hensyntagen til deres alders- og udviklingstrin.

At børnene lærer at være en del af en gruppe og lærer at forstå og acceptere forskelligheder.

At børnene oplever at blive set, forstået og respekteret som den, de er.

At børnene oplever sig som en del af et fællesskab, udvikler empati og relationer, hvor der hersker tryk og tillid til hinanden.

At børnene er glade, trives, og indgår i nære relationer med andre børn og voksne.

At børnene er i stand til at løse uenigheder med sprog frem for at slå el.lign.

At børnene har øje for at hjælpe hinanden og får øje på hinandens grænser og respekterer dem.

At børnene mestrer at tale ordentligt sammen.

At børnene kan give udtryk for egne synspunkter, oplevelser og følelser.

Mosegården har fokus på at fastholde og udvikle arbejdet med at skabe gode relationer til børnene og mellem børnene. Dagen tilrettelægges med børnene i centrum og så nærvær, omsorg, rummelighed, respekt, fællesskab danner grundlag for vores pædagogiske læringsmiljø. Børnene skal føle sig trygge og opleve, at de er en del af et fællesskab. Børnenes venskaber er vigtige – både de tætte venskaber, der opbygges i en mindre gruppe og de venskaber, der etableres i hele gruppen på tværs af alder og forskelligheder.

At tage barnets perspektiv og respektere at vi er forskellige og har forskellige ressourcer gør vi i praksis bl.a. ved at snakke med børnene om, at vi ikke nødvendigvis behøver at gøre tingene på samme måde, og at vi ikke kan/skal være lige gode til alting. Forskellighed kan også være forskellig

etnisk oprindelse, forskelligt udseende, forskellig social baggrund, forskellige boligforhold, forskellig opfattelse af tro, af død, af normer. I børnehaven skal vi turde snakke om forskellighederne og give plads til, at børnene udvider deres opfattelse af verden, i takt med deres alders- og udviklingstrin. At sætte ord på egne og andres følelser er et nødvendigt redskab for, at børnene lærer at forstå sig selv og andre. I børnehaven arbejder vi med dette mange gange i løbet af dagen. Det kommer til udtryk i måden, vi taler med hinanden og ikke mindst i måden, vi håndterer små og store konflikter på.

Rummelighed, konflikter og konfliktløsning har en central betydning for udviklingen af de sociale kompetencer. Rummelighed og respekt for hinandens følelser og behov er tæt forbundne. Hvis børnene oplever, at de respekteres fuldt ud som dem, de er, bliver grunden lagt til, at de får overskud til at rumme nuancerne og forskellighederne ved andre børn og indleve sig i deres situation. Vi betragter konflikter som en naturlig del af de sociale relationer, der er mellem mennesker, og som en mulighed for at drage nyttige erfaringer om sig selv, sine egne grænser og om andre mennesker og deres grænser. Gennem de uenigheder, der opstår imellem børnene, får de mulighed for; at fastholde egne meninger og ideer, at finde muligheder for kompromiser, at modtage andres forslag og gøre brug af andres meninger. De får mulighed for at se sammenhængen mellem den måde, man selv agerer på, og den virkning det har for andre. Personalet i Mosegården er rollemodeller og ansvarlige for at skabe et miljø med en god kommunikation. Når personalet møder barnet med rummelighed og forståelse for dets følelser og giver udtryk for anerkendelse og respekt styrkes barnets selvværd og tillid til sig selv og andre. Vi mener, at følelsen af tillid er grundlaget for, at børnene kan rumme andre børns forskelligheder, lytte til hinanden og sætte sig ind i andres ønsker og følelser.

I de pædagogiske læringsmiljøer er der en god balance mellem de aktiviteter, der sættes i gang af voksne, og de initiativer børnene selv tager. Børnene har indflydelse og medansvar for hverdagen, hvilket bidrager til demokratisk dannelse. Børnenes medansvar for relationerne, for alles velbefindende tages alvorligt, og vi arbejder med, at såvel børn som voksne skal være gode til at se den adfærd, vi gerne vil se mere af. Konkurrenceelementer indgår i børnenes egne legerelationer, i deres "hierarkier" og den status de tildeler sig selv og hinanden. Børnene måler sig med hinanden, og desuden er konkurrenceelementet en naturlig og betydningsfuld del af sportslige aktiviteter. I børnehaven skal vi give rum til konkurrence på en måde, der gør den stimulerende og ikke ødelæggende for børnenes lyst til at deltage. Børnenes følelse af skuffelse, når de taber, skal deles og anerkendes, og det skal derved gøres muligt at tabe uden at miste selvværdsfølelse. Glæden over at vinde skal ligeledes deles og anerkendes og der skal gives plads til at acceptere og deltage i succesen, når andre vinder. I børnehaven vil vi gerne have humor i dagligdagen og at sørge for en vekselvirkning mellem daglige rutiner og sjove oplevelser, som giver glade børn og voksne.

Vores indretning inspirerer til social udvikling på følgende måde:

- Der er plads til børnenes rollelege – og andre lege – hvor de sociale kompetencer udvikles.

- Hyggekrege, så mindre grupper af børn kan lege rundt om i huset.
- Læsekrogen indbyder til nærhed og fordybelse omkring bøger, eventyr og emner, der optager børnene.
- Fælles malerier på staffelier i Mosehullet.
- Mange musikinstrumenter, så flere kan spille samtidig.
- Dans til musik i Mosehullet.
- Madlavning i legekøkkenet.
- Vandlege på legepladsen.
- "Taxakørsel" – cykler og mooncars på legepladsen.
- Fodbold, andre boldspil og fælles lege på legepladsen.

3. kommunikation og sprog

Børns kommunikation og sprog tilegnes og udvikles i nære relationer med barnets forældre, i fællesskaber med andre børn og sammen med det pædagogiske personale.

Vores mål:

At børnenes nysgerrighed og interesse for sproget, herunder skriftsproget støttes.

At børnene udvikler et varieret talesprog, både det som barnet hører og forstår og det som barnet selv kan udtrykke.

At børnene udvikler sprogets kommunikative muligheder.

At børnene får mulighed for at anvende sprogets kreative muligheder.

At børnene lærer at lytte og oplever at blive lyttet til.

At styrke børnenes koncentrationsevne.

At styrke børnenes opmærksomhed.

At give børnene forskelligartede oplevelser med børnelitteratur og højtlesning.

At tilbyde og gennemføre sprogvurderinger af 3-årige børn, hvis forældrene ønsker det.

I Mosegården indgår talesproget som en naturlig del børnenes lege. Vi ser sproget som en nødvendighed for at udvikle og fastholde en leg f.eks. at kunne aftale, hvad der skal bygges, hvor højt det skal være etc. Derfor er det vigtigt, at børnene udvikler deres kommunikative evner, så de kan anvende dem i sociale fællesskaber.

Skriftsproget er til stede i legen, når der tegnes. Skriftsproget ses også på plakater, billetter, tegninger, i garderoberne eller på sendte postkort fra ferien.

Vi benytter os af Århus Kommunes biblioteker, hvor vi løbende låner børnelitteratur, som vi bruger på forskellige måder fx til højtlesning, hvor der snakkes om forfatter og illustrator, sættes fokus på den følelsesmæssige oplevelse, sættes fokus på den viden bogen kan give m.m. Personalet skal være støttende med historielæsning, eventyrfortælling, sproglege, samtaler, humor etc. Personalet skal have kendskab til flere forskellige måder at anvende børnelitteratur på. Eventyrfortælling, brug af rim og remser, gåder, leg med ord og lyde, sange og spontansange bruges dagligt i det samvær, der er mellem børn og voksne. Hvilket også ses til vores årlige teaterprojekt, hvor det er børnene selv, der er med til at digte historien og sange.

I konfliktløsning er personalet nærværende og lyttende i samtaler med børnene, og har et ansvar for, at børnene benytter sig af den verbale kommunikation, ikke kun kropssprog. Børnene skal lære at sætte ord på, hvad der skete inden konflikten opstod, hvad uenigheden går ud på og hvilken måde, man kan forestille sig, at den skal løses på. Vi mener, at det at sætte ord på følelser og handlinger er af stor betydning for barnets selvopfattelse og for dets mulighed for at fortælle andre om, hvordan man har det og for at forstå, hvordan andre har det.

I vores daglige samvær med børnene har vi øje for, at vi, hvor det er naturligt, arbejder med begreber og overbegreber, mængder og størrelser, over, under, bagved. Vi arbejder med farver, sorterer i kasser, fokuserer på lyde og mundmotoriske øvelser. Når vi spiller billedlotteri, huskespil eller andre spil indgår sproget som en del af spillet. Personalet kan anvende børnenes lege som grundlag for målrettet sprogtræning, men det skal ske med respekt for børnenes lege. Personalet skal benytte et varieret og "korrekt" sprog – ikke futtog, men tog etc. og de skal ikke rette børnenes udtale, men gentage rigtigt. Ligeledes er personalet bevidste om, at det også i deres måde at tale på, skal være tydeligt for børnene, at der er en anerkendende omgangstone med respekt for barnet.

Vi har stor opmærksomhed på barnets sproglige udvikling, og på at yde en ekstra indsats for børn med særlige behov. Vi er meget bevidste om, at børn kommer fra forskellige sproglige miljøer, herunder to-sprogs miljøer, og ser det som vores opgave at sikre en god sproglig udvikling, uanset hvilke sproglige forudsætninger barnet kommer med.

Vi samarbejder med forældrene om at give børnene de bedst mulige betingelser for sproglig udvikling, herunder en fælles forståelse for, at barnets skolestart og fremtidige muligheder for læring er nøje forbundet med deres sproglige færdigheder.

Vores indretning indbyder til at stimulere den sproglige læring/udvikling på flere måder, f.eks.:

- Generelt er vores hus indrettet med hyggekrege, der giver børnene mulighed for gode samtaler i mindre grupper.
- Spisesituationerne foregår det i mindre og overskuelige grupper, hvor alle har mulighed for at komme til orde.
- Hyggekrog til højtlesning.
- Plakater med bogstaver, tal, fotos, naturbilleder, verdensrum, landkort.
- Børnenes navne på skufferne – og andre skilte med det skrevne sprog.
- Sangbøger, musikinstrumenter er i børnehøjde, så børnene inspireres til at synge.
- Et hjørne med et bord og let adgang til farver m.m., der inspirerer til at tegne og skrive.

4. Krop, sanser og bevægelse

Børn er i verden gennem kroppen, og når de støttes i at bruge, udfordre, eksperimentere, mærke og passe på kroppen – gennem ro og bevægelse – lægges grundlaget for fysisk og psykisk trivsel.

Vores mål:

At børnene hver dag gives gode muligheder for at bevæge sig på mange forskellige måder.

At børnene er bevidste om egen kunnen og støttes i at finde nye og passende udfordringer.
At børnene får lov at bevare deres umiddelbare lyst til at bevæge sig.
At børnene gennem kendskab til egen krop og måder at bruge den på udvikler en varig kropsglæde.
At personalet ser, hvilke motoriske færdigheder hvert enkelt barn mestrer.
At personalet har fokus på barnets motoriske udfordring og dermed bedre kan støtte det.

Vores indretning, såvel ude som inde, giver børnene mulighed for vilde fysiske lege og aktiviteter og for mere stille og afslappende lege og aktiviteter, for balanceøvelser, kravleøvelser og meget mere. Det enkelte barn skal have tid og rum til at prøve sig frem, eksperimentere og øve sig. Man skal prøve rigtigt mange gange for at lære nyt, og for at få en bevægelse automatiseret. Personalet skal være guide og motivere i denne proces. Personalet skal se, hvad børnene er gode til og støtter dem, når de udfordrer sig selv og øver sig på noget nyt. Børnene skal hjælpes til at acceptere, at det ikke altid lykkes første gang. Dette giver sommetider skrammer inden, man mestrer det nye, og det er personalets ansvar sammen med børn at skabe en god balance mellem sikkerhed og barnets egen lyst til at opsøge nye udfordringer/ det farlige / gysset.

Personalet skal kunne rumme børnenes kropslige udfoldelser, være inspiratorer for børnene og være bevidste om deres ansvar som rollemodeller for børnene. Ligeledes skal børnene have lov til at gøre det, de selv mestrer, og have lov til at eksperimentere med at prøve nyt af. Børnenes glæde ved og stolthed over, at de kan noget, de ikke kunne i går, er drivkraften og forudsætningen for, at de bevarer lysten til at gå i gang med noget nyt. Det gælder både praktiske færdigheder som at tage tøj på eller dække bord og andre færdigheder, som barnet lærer sig selv eller som de lærer af hinanden. Det være sig at cykle, rulle på rulleskøjter, klatre, gå balancegang, hoppe på et ben eller i sjippetov og meget mere. Børnene skal have rum til at udvikle deres eget kropssprog. Børnene har mange måder at udtrykke sig på, og at bruge sin krop som udtryksform er én af dem. Det gælder, når det skal vise sine følelser, når det er vredt, glad, ked af det, skuffet, når det bruger bevægelserne i dans, hop, løb m.m., og når det skal lære at anvende vores kulturs normer for "god opførsel". Hvornår det er tilladt at prutte og bøvse, hvem man giver knus, og hvem man giver kys på munden, til hvem og hvornår, man viser sig nøgen etc. Alt sammen normer, som kan være forskellige fra familie til familie og fra hjem til børnehave. Hvert enkelt barn og menneske må fornemme disse mange sociale rums forskelligheder og finde frem til egne og andres grænser for acceptabel kropslig adfærd.

Børnene kan opleve glæden ved at bevæge sig, når vi tager på tur. Personalet foretrækker ture på gåben frem for bus, hvor de går langt og gerne gennem kuperet terræn over mark, ved strand og i skov. Ofte benyttes nærområdet, men nogle gange om året benyttes offentlige transportmidler til ture, der går lidt længere væk, f.eks. til Moesgård således, at børnene oplever den fysiske sunde træthed, man opnår, når man har været ude og i gang en hel dag. Fælles arrangementer med andre institutioner som f.eks. fodboldstævner og sæbekasseløb er med til at fastholde børnenes glæde ved at bevæge sig. Mosegården har et samarbejde med naboinstitutionerne omkring dette – og står selv for et arrangement om året.

Vores indretning indbyder til bevægelse på mange måder, f.eks.

- *Tumleren*: hvor der er plads til boldspil, gymnastiske øvelser, brydekampe, hulebyggeri, hop etc. og voksenstyrede aktiviteter, nye udfordringer.
- *Mosehullet*: hvor der danses, høres musik og spilles på musikinstrumenter. Der hoppes på gulvet eller ned fra bordet og males.
- *Stuerne*: hvor bl.a. kroppens finmotorik og mange sanser bruges, når der tegnes, bygges med Lego, klodser, kuglebane etc. og slappes af i læsekrogen.
- *Badeværelset*: hvor der øves i at vaske hænder, tages tøj af og på. Det er også her de større børn øver sig i at tørre sig selv.
- *Garderoben*: hvor der øves i at tage tøj af og på, at lære at hænge tøjet på krogen, at kravle op og åbne skabslågen m.m.
- *Legepladsen*: er et stort eldorado for bevægelse, som inspirerer børnene til at gøre brug af de mange muligheder for kropslig og sanselig udfoldelse ved rutsjebanen, trapperne, brandmandsstangen, klatrevæggen, cykelbanen, sandkassen, vand- og mudderhullerne, pavillonen, klatretræerne, boldbanen, byggebrædderne og musikskulpturen.

5. Natur, udeliv og science

Naturoplevelser i barndommen har både en følelsesmæssig, en kropslig, en socialt og en kognitiv dimension.

Vores mål:

At give børnene forståelse for samspejlet med naturen.

At give børnene mulighed for at udforske naturen.

At give børnene mulighed for at opsøge viden om natur og miljø ud fra deres naturlige nysgerrighed.

At skabe en respekt hos børnene for dyre- og planteliv.

At give børnene mulighed for at danne erfaring med årsag, virkning og sammenhæng i naturen.

At give børnene lyst til at opholde sig i naturen og at bevæge sig i forskelligt terræn.

Mosegården vægter udeliv meget højt – både livet på legepladsen og ture til skov og strand i nærområdet. Børnene inddrages i pasning og i samtaler om planternes liv. Planter og blomster bruges til udsmykning, hyldebærsuppe m.m. og indgår i børnenes lege – pynt på ”sandkager”, mad af blade, parfume af krydderurter. Børnene udforsker det naturlige dyreliv – mest insekter – på legepladsen. De kan indsamle insekter og studere dem, men får også ansvar for at sætte dyrene tilbage i deres vante omgivelser.

Personalet går sammen med børnene ind i en aktiv søgen efter, hvilket dyr det er, samt dets levevilkår, både ved at studere dyrene og ved at kigge i bøger, bruge internettet eller fagfolks viden. Dette kunne være naturvejledere eller forældre med en naturfaglig baggrund. Personalets engagement og lyst til at undersøge omverdenen med barnets øjne, til at bringe barnet ny viden eller nye spørgsmål, og til at undre sig er drivkraften, der skal give gode betingelser og imødekomme børnenes videbegærlighed. Personalet bruger matematiske ord og koncepter i

hverdagen aktiviteter og rutiner sammen med børnene såsom at benævne former på legetøj, tælle ting m.m. for at skabe en begyndende matematisk opmærksomhed hos børnene.

Ild, vand og luft indgår i også børnenes lege. Vand indgår, når de leger udendørs vandlege med vores genbrugsvand. Ild indgår, når vi laver bål. Luft, når der eksperimenteres med papirflyvere, balloner og drager, og når der øves i at fløjte.

Natur er også forskelligt vejr, og det er naturligt for os at give børnene oplevelser og lade dem mærke på egen krop, hvordan forskellige vejrlig føles. Det være sig regnens plasken, lugten af blomster og planter lige efter et regnskyl, lyden af hårde hagl, følelsen af den kolde sne, eller smagen af samme, synet af en regnbue og den stegende sol.

I Mosegården er natur også at følge med i de skiftende årstider. Hvad sker der med dyre- og plantelivet, når årstiderne skifter? Børnenes interesse for verdensrummet, solsystemet, stjerner, planeter etc. skal imødekommes ved både at skaffe sig viden gennem bøger, plakater m.m. og ved selvsyn. De spørgsmål børnene stiller, og det de undrer sig over i dagligdagen, skal vi gribe og give dem svar på.

Natur kan ikke kun opleves på legepladsen, men skal fornemmes med hele kroppen og alle sanserne ved at opholde sig i naturen. Derfor tager vi på længerevarende ture med madpakker, går gennem varieret terræn, hvor kroppens forskellige muskler kommer i brug, laver skattejagter eller andre lege, så det er sjovt at være ude. Vi går forholdsvis langt, så kroppens udholdenhed og ydeevne mærkes.

Vores indretning giver mulighed for at inspirere til udfoldelse af natur, udeliv og science på følgende måde:

- Der er planter og blomster indendørs og udendørs.
- Udendørs er der forskelligartet beplantning – nytteplanter og pryddplanter, forskellige dufte, buske og træer, nogle til at kravle i, grene og sten til at lege med, et kriblekrablehjørne, hvor insektlivet trives og forrådnelsesprocessen kan følges.
- Der er mulighed for at lege med vand både inde og ude. Udendørs bruges vand ofte i naturlig sammenhæng med jord/mudder.
- Der er bålplads, hvor børnene har mulighed for at få kendskab til nogle af de muligheder elementet ild indeholder.
- Plakater med dyr, planter, verdensrum etc. hænger i børnehøjde.
- Lopper, indsamlingsglas, opslagsbøger om dyr og planter m.m. indgår i vores materialer.

6. Kultur, æstetik og fællesskab

Kultur er en kunstnerisk, skabende kraft, der aktiverer børns sanser og følelser, ligesom der er kulturelle værdier, som børn tilegner sig i hverdagslivet.

Vores mål:

At børnenes egen kultur og kulturelle udtryksformer ses, høres, støttes og respekteres.

At børnene udvikler en rummelig forståelse for kulturelle værdier og traditioner.

At børnene får mulighed for at opleve og afprøve mange forskellige udtryksformer.

At børnene har adgang til at bruge mange forskellige materialer, redskaber og medier, som kan give oplevelser og bidrage til deres skabende kulturelle aktiviteter.

At børnene får lejlighed til at deltage i og få viden om kultur, kulturhistorie og kunstneriske tilbud.

At give børnene forståelse for kulturelle værdier.

At børnenes egne lege har plads i hverdagen til at udfolde sig og udvikles.

At børnenes leg respekteres som deres vigtigste rum for samvær, udvikling og læring.

Personalets organisering af dagligdagen giver god plads til børnenes leg, der er den del af børnenes liv, som skal fremmes og støttes mest muligt. Personalet skal være gode til at lege og til at holde øje med, hvilke lege, der er ved at gå i glemmebogen. Personalet skal være lyttende i forhold til den kultur, børnene selv skaber, og respektere det fællesskab, de opbygger gennem deres særlige børnekultur. Det gælder de lege, børnene opbygger, men også f.eks. de rim, remser, særlige bevægelsesmønstre eller andet, som børnene har en fælles kultur omkring.

Personalet skal lære børnene vores kulturs gamle lege, og de skal lære af hinanden, så traditionerne føres videre, men vi skal også være lydhør over for børnene, så vi kan udvikle nye lege. De skal have lov til at bruge og udvikle deres fantasi, og de skal have den tid, der er nødvendig for selv at kunne finde på. Det er vigtigt at personalet har en viden om kultur, børns udtryksformer, etc., således at vi kan møde børnene med forståelse og engagement.

Som en integreret del af vores pædagogiske læringsmiljø har børnene mulighed for:

At male og at tegne. Børnene kan eksperimentere med farver og former og med deres egen fantasi og kreative virkemidler. Personalet går i dialog med børnene om maleriet eller tegningen og anviser børnene forskellige teknikker, så der i fællesskab udvikles nye måder at udtrykke sig på.

At klippe/klistre/modellere. Børnene kan på eget initiativ bruge modellervoks, sakse, lim og forskellige materialer, så deres skaberglæde og kreativitet får spillerum.

Sang og musik er en kreativ udtryksform, som vi gerne vil medvirke til at bevare. Vi vil gerne være med til at overlevere en del af vores kulturarv ved at synge og lege gamle børnesange, sanglege og fælleslege. Vi vil også gerne understøtte børnenes spontansange, hvilket alt sammen fostrer skaberglæde, fremmer fællesskabsfølelse og giver nærvær mellem børn og voksne.

Børnene har hver dag mulighed for at lytte til musik, som de selv vælger. For det meste er det musik, de også kan bevæge sig til. Personalet vælger også musik, således at barnet får mulighed for at høre og stifte bekendtskab med alle former for musikgenrer.

Børnene har fri adgang til at bruge børnehavens musikinstrumenter. De eksperimenterer med rytmer og lyde, synger egne sange og sange, de har lært af voksne eller andre børn, samarbejder om at opbygge nye musiske udtryk, improviserer og efterligner hinandens udtryk. Personalet er deltager i børnenes musiklege, og inspirerer med deres egen musikglæde.

Som særligt tilrettelagt forløb eller som ture ud af huset har børnene i mosegården mulighed for:

- at arbejde med teater, musik, maleriet, skulpturer.
- at opleve kulturelle tilbud som biblioteker, museer, kunststillinger, film.

- at møde andre voksne, der kan formidle kunst og inspirere med deres eget personlige udtryk
- at få indblik i forskellige måder at leve og indrette sig på, når vi f.eks. tager hjem til alle nye børns huse og fotograferer dem til vores "Her bor vi mappe."

I årets løb får børnene en oplevelse af, at traditioner er værdifulde og har rødder tilbage i tiden, men også at de selv kan være med til at videreudvikle dem og skabe nye traditioner. Det sker igennem vores kulturs festligholdelse af højtider som fastelavn, påske, jul samt via børnehavens egne traditioner som afskedsfester for kommende skolebørn, gensyn med tidligere skolebørn, sommerfest for forældre og børn, årstidsbestemte ture/udflugter for hele børnehaven, årstidsbestemte aktiviteter for en speciel gruppe af børn, fødselsdagsfester, teaterforestillinger m.m.

Vores indretning giver mulighed for at inspirere til udfoldelse af kultur, æstetik og fællesskab på følgende måde:

- Alle rum er indrettet, så de inspirerer til børnenes lege, og værner om dem.
- Trommer og andre rytmeinstrumenter står i børnehøjde.
- Der er indrettet staffeli, så der er let adgang til at male.
- Musikafspiller kan betjenes af børnene – med lidt voksenstøtte.
- Flere border der kan benyttes til at tegne, klippe, klistre eller til andre former for kreative arbejder.
- Der er indrettet et hjørne, som giver ro til højtlesning og historiefortælling.
- På legepladsen findes udendørs musikinstrumenter.
- Materialerne er synlige for børnene – og mange står i børnehøjde.

6. Det fysiske og æstetiske børnemiljø

Det fysiske miljø bør invitere til leg, udforskning af omgivelserne og såvel fysisk aktivitet som fordybelse både inde og ude. Den fysiske indretning bør være fleksibel i forhold til at kunne bruges til varierende pædagogiske formål, men bør samtidig muliggøre en kontinuitet i længerevarende lege og andre aktiviteter.

Vi mener, det er vigtigt, at der er en god balance mellem de initiativer, børnene selv tager og de aktiviteter, der sættes i gang af voksne. Dette afspejles også i vores indretning, hvor vi lægger vægt på, at legetøj og materialer står i børnehøjde, og at møbler m.m. er flytbare. Herved kan rummene ændre udseende efter formål, således at børnene kan sætte deres egne spor. Vi er opmærksomme på, hvad børnene har brug for af udfordringer for at prøve deres færdigheder af, ligesom børnene selvfølgelig selv har mulighed for at tage initiativ til at tegne, klippe, lime, bruge modellervoks m.m.

Musik og sang er en del af vores kultur, og vi er bevidste om, at det er en udtryksform, som ikke mindst børn benytter sig af på mange måder. Musik og sang ser vi både som en voksen og en børneinitierede aktivitet. Vi oplever, at børnene også selv producerer sange, når der f.eks. gynges, og der udvises en danseglæde, når der skrues op for musikken. Vi tilbyder dem forskellige musikgenrer, også klassisk musik. Vores musikinstrumenter står, så børnene kan nå dem og bruge dem, og vi forsøger i det hele taget at skabe et miljø i vores hverdag med grobund for musiske udfoldelser og oplevelser.

At male er en anden kreativ udtryksform, vi gerne vil give børnene oplevelser med. Derfor har vi indrettet et hjørne med staffelier, hvor børnene kan eksperimenterer med farver, vand og pensler. Når mange mennesker er sammen hver dag, er det godt med et sted, hvor man kan trække sig lidt tilbage og være i fred. Hos os er dette muligt i vores "læsehjørne", som er hjemsted for mange hyggelige stunder, når børn og voksne læser og fortæller historier. Historiefortælling kan både skabe glæde og gys. Vi bruger historiefortællinger som en pædagogisk aktivitet til at styrke deres fantasi, men også til at lære børnene at skelne mellem fantasi og virkelighed. Da det er forskelligt om historierne er søde/sjove eller spændende/uhyggelige. Samtidig er det en vigtig base for den sproglige stimulering, som vi naturligt arbejder med i samværet med børnene.

Vi synes, der i børnehaven er gode muligheder for, at børnene kan bruge deres kropslige energi, og at de kan opleve udelivets og naturens glæder. Vi har en dejlig stor legeplads med rig mulighed for oplevelser med sand, vand, mudder, klatretræer og planter. Vi har et "udhus", hævet på pæle, så området under og omkring indbyder til mange lege. Huset kan desuden anvendes til forskellige værkstedsaktiviteter. Vi har en stor cykelbane, bålplads og mange fredfyldte kroge. Vi har et hjørne med træskulpturer, som er lavet ud fra børnehavens egne eventyr om Dunkelskoven og dens hekse og trolde. Et par steder står der udendørs musikinstrumenter, også lavet af træ. Vi har et område med piratskib, græsplæne og frodige plantekasser, bærbuske og frugttræer. Vi har gynger, rutsjebane, klatrevæg, brandmandsstang og fodboldbane. Vi bor i gåafstand til flere skovområder og har busforbindelser til naturen længere væk og til byens museer m.m.

7. Børn i udsatte positioner

Dagtilbud af høj kvalitet med gode pædagogiske læringsmiljøer har stor betydning for alle børn, men særligt for børn i udsatte positioner. Børn kan være i udsatte positioner af vidt forskellige grunde, og det pædagogiske personale og andre fagprofessionelle har ansvar for med tidlig, rettidig indsats at identificere børn med behov for en særlig opmærksomhed. Samtidig skal der arbejdes med rummelige fællesskaber, hvor alle børn har en naturlig plads. Børn i udsatte positioner skal støttes, så de både udfordres tilpas og oplever mestring i det almene fællesskab og efter behov også i mindre gruppesammenhænge med et særligt fokus. Nogle gange skal legen støttes, guides og rammesættes, for at udsatte børn kan være med, og for at legen udvikler sig positivt for dem. Kvaliteten i interaktionen mellem barn og voksen er betydningsfuld for alle børn, men i særlig grad for børn i udsatte positioner.

Mosegården er indrettet således at det er mulighed for leg/fordybelse i flere forskellige læringsmiljøer i mindre grupper, som ikke forstyrres af gennemgang ved skift mellem læringsmiljøerne. Dette giver mulighed i dagligdagen for at inddrage /inkludere børn i udsatte positioner i mindre læringsrum uden mange forstyrrelser. Personalet er bevidste om at etablere lege/aktivitetsgrupper med udgangspunkt i det udsatte barns interesser for derigennem at udvikle f.eks. sociale færdigheder. Børn, som er i udsatte positioner, har bl.a. brug for genkendelighed og stabilitet i dagligdagen. Derfor kan vi i perioder etablere faste spisegrupper eller faste voksne til samme aktiviteter. Personalet er bevidst om, at barnets oplevelser i dagligdagen formidles til forældrene, så familien får en forståelse for, at vi sammen skaber nogle rammer, hvor udfordringen er tilpasset det enkelte barn.

8. Forældresamarbejde

Et godt forældresamarbejde om børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse er af afgørende betydning. Forældrene skal derfor både inddrages aktivt i og have indflydelse på dagtilbuddets arbejde. Samarbejdet sker både i form af det formelle bestyrelsesarbejde/forældrerådsarbejde og samarbejdet i hverdagen på tværs af dagtilbud og hjem om det enkelte barn, og om skabelsen af inkluderende børnefællesskaber.

I det daglige forældresamarbejde indgår også vejledning af og sparring med forældrene om, hvordan de understøtter deres barns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Det pædagogiske personale og forældrene afstemmer forventningerne til hinanden og samarbejdet, med afsæt i den enkelte families behov, og alle skal opleve, at de bliver set, hørt og har indflydelse.

At være forældre i en selvejende daginstitution indebærer, at forældreinddragelsen er en naturlig del af hverdagen. Selveje er en styreform, der i daglig praksis giver forældrene mulighed for at gøre sine synspunkter gældende, hvis man ønsker det.

En forudsætning for, at børnene trives hos os, er et godt og tillidsfuldt samarbejde mellem forældre og personale.

Det er vores fælles opgave at forbinde barnets verdener - hjemmemiljøet, hvor det enkelte barn naturligt er i centrum, og livet i børnehaven, hvor børnenes forskellige miljøer skal respekteres.

Vores mål:

At forældre hver dag føler sig trygge ved at aflevere deres barn i Mosegården.

At forældrene oplever, at personalet er imødekommende og har tid til en snak om det enkelte barn og om børnehavens liv i almindelighed.

At forældrene føler sig tilstrækkeligt informeret om børnehavens dagligdag, pædagogiske værdier og praksis.

At forældrene oplever, at der ikke er langt fra nye ideer og forslag til handling.

At forældre og personale oplever forældresamtalerne som værdifulde for børnenes trivsel, læring og udvikling.

At forældre og personale oplever, at samarbejdet er fælles ansvar og foregår i en åben, respektfuld og ærlig dialog.

At forældre finder det naturligt og er trygge ved at give personalet informationer om det, som på hjemmefronten har betydning for barnet – stort som småt.

At forældrene oplever personalet som fagligt kompetente, men også som levende mennesker, der tør sætte deres personlighed i spil.

Det daglige samarbejde

Vi prioriterer den daglige samtale med forældrene højt.

Det er vores indtryk, at de fleste af vores forældre bevidst har valgt en lille institution og giver udtryk for, at de har en god fornemmelse af, at deres barn bliver set og hørt hver dag, at alle i personalegruppen kender deres barn, og at barnet er trygt ved alle voksne.

Med til den daglige information hører også vores opslagstavler og børneintra, som bruges til informationer om møder, breve fra kommunen, billeder etc. og til at fortælle om, hvad børnene har lavet, om ture, vi skal på og lignende. Disse oplysninger har til formål at give forældrene indsigt i dagligdagen, samt danne grundlag for forældrenes samtale med børnene om livet i børnehaven.

Da vi altid prioriterer samværet med børnene højest, erkender vi, at vi ikke altid husker eller har tid til at skrive lige udførligt på AULA. Ansvar for dialogen vil vi gerne dele med forældrene, forstået på den måde, at forældrene opfordres til at læse på AULA, men også til at stille personalet spørgsmål.

Nyhedsbreve.

Som en del af vores skriftlighed og for at give forældrene mulighed for i fred og ro derhjemme at følge med i vores pædagogiske praksis og hvilke tanker, der ligger til grund for den, udgiver vi ca. fire gange om året et nyhedsbrev.

I de nyhedsbreve, vi ellers laver, fortæller vi løst og fast om, hvad der rører sig blandt børn og voksne lige nu, hvordan de forskellige aktiviteter er forløbet og meget mere.

Aftenmøder og andre arrangementer

Vi holder et forældremøde om året – først og fremmest med det formål at komme i dialog med forældrene om børnenes trivsel og udvikling i børnehaven og om vores pædagogik.

Vi forsøger at formidle, hvad der rører sig lige nu blandt børnene - og i tiden - og sætter det i relation til vores pædagogik.

Om efteråret skal der desuden vælges repræsentanter til børnehavens bestyrelse.

Forældre, børn og personale mødes også et par gange om året til mere festlige arrangementer, f.eks. den årlige sommerfest/arbejdsdag, hvor vi spiser sammen.

Forældresamtaler.

Vi tilbyder forældresamtale, kort efter barnet er startet og en i forbindelse med overgang til skole eller i forbindelse med anden flytning fra os.

Desuden har vi altid tid til en snak med de enkelte forældre, når der opstår et behov for dette.

Formålet med samtalerne er ud fra vores iagttagelser at give et billede af, hvordan vi oplever barnet og at komme i dialog med forældrene om, hvordan vi med udgangspunkt i barnets ressourcer bedst muligt støtte barnets udvikling – i institutionen og i hjemmemiljøet.

Det er personalet som har ansvaret for, at betingelserne for et godt samarbejde er til stede, og dermed bærer hovedansvaret for at samarbejdet lykkes. På personalemøder og i det daglige personale samarbejde er det en del af den almindelige pædagogiske praksis at sætte fokus på forældresamarbejdet – bl.a. ved at arbejde med os selv som fagpersoner, der anvender vores forskellige personlige kompetencer som en ressource og som er bevidste om at adskille "det private" fra "det faglige". Forældrenes input, ideer og viden om deres barn betragter vi som en uvurderlig ressource.

9. Inddragelse af lokalsamfundet

Som led i arbejdet med den pædagogiske læreplan skal dagtilbuddet overveje, hvordan lokalsamfundet i form af fx skoler, biblioteker, museer, idrætstilbud og -faciliteter, plejehjem, erhvervsliv mv. kan inddrages med henblik på at styrke dagtilbuddets pædagogiske læringsmiljø.

Dagtilbuddet skal endvidere overveje om et samarbejde med fx ældre medborgere, skolebørn fra mellemtrinnet og udskoling eller andre frivillige i lokalsamfundet, der ønsker at bidrage med en særlig viden eller interesse inden for eksempelvis natur, sport, musik, sundhed eller håndværk, kan bidrage til at styrke arbejdet med pædagogiske læringsmiljøer.

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan dagtilbuddet inddrager lokalsamfundet i arbejdet med etablering af pædagogiske læringsmiljøer for børn.

Mosegården bruger det lokale bibliotek til lån af bøger, så vi har et alsidigt udvalg af børnebøger, og vi er bevidste om at låne bøger i mange forskellige genrer, såsom eventyr, fakta og tegneserier. Vi deltager i biblioteks arrangementer som højtlesning, film og teaterevents.

Vi er ofte med i distriktsskolens ugentlige morgensang, ligesom vi bruger skolens legeplads og støtter op om skolebørnenes projekter, idet skoleeleverne altid er velkomne til at lave små forløb sammen med Mosegårdens børn. Der er endvidere et veletableret samarbejde med et andet dagtilbud, omkring de kommende skolebørn.

Vi bruger motorikhallen i Lyseng Idrætscenter og den nærliggende skov og strand. Vi besøger og får besøg af lokale vuggestuer og dagplejer. Frivillige fra lokalområdet er ofte i børnehaven.

Bestyrelsen og forældrene skaber gerne kontakt til lokale tiltag.

10. Sammenhæng med børnehaveklassen

Sammenhæng i børnenes liv betyder, at skolen bygger videre på et tydeligt børneperspektiv, der tager over, hvor dagtilbuddet slipper. Det skoleforberedende arbejde i dagtilbud handler især om, at der i børnenes sidste år i dagtilbud etableres pædagogiske læringsmiljøer, der understøtter børnenes sociale kompetencer og færdigheder som vedholdenhed og fordybelse. Derved forberedes de på at møde nye sociale og faglige sammenhænge med tro på egne evner, nysgerrighed og gå-på-mod. Det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbud skal også introducere til og give børnene mulighed for at udvikle faglige færdigheder i form af leg med bogstaver, tal, mønstre, former m.v.

I Børnehaven Mosegården arbejder vi med barnets alsidige og personlige udvikling. Udgangspunktet er derfor, at alle børn er forskellige, og derved lærer på forskellige måder – ligeledes som de udvikler sig forskelligt. Dette tager vi højde for i tilrettelæggelsen af de daglige pædagogiske aktiviteter. Det er vigtigt for børnenes udvikling og trivsel, at de oplever at indgå i et socialt fællesskab i et trygt miljø med positiv feedback fra tydelige og nærværende voksne. Vi vægter at understøtte det enkelte barn i dets udvikling og trivsel gennem vores læringsmiljøer med afsæt i læreplanstemaerne.

I Børnehaven Mosegården samarbejder vi med de omkringliggende institutioner i lokaldistriktet. Vort fokus er at forberede og gøre de kommende skolebørn klar til skolestart. Vi har forskellige aktiviteter hvor læreplansplantaemaerne indgår.

Eksempelvis kan der nævnes:

- Motorikdag
- Sæbekasseløb
- Musikdag
- Stjerneløb, hvor børnegruppen stilles overfor nogle opgaver
- Tur til Hørhaven. Her mødes de kommende skolebørn fra de omkringliggende institutioner til en hyggelig dag, hvor børnene får mulighed for at se og være sammen med deres kommende klassekammerater.

I Mosegården benævnes de kommende skolebørn Storbørnsgruppen. Vi er af den overbevisning, at det bedste afsæt inden skolestart for Storbørnsgruppen er, at hvert barn lærer at indgå i et fællesskab, samt at have færdigheder i at kunne lege sammen med andre. Barnet skal både være fysisk og psykisk robust. Der vil være læringsmiljøer hvor Storbørnsgruppen får mulighed for, at sættes i gang med en opgave eller aktivitet, og derefter løse den, hvor de inkluderer hinanden i processen, samt mestrer de sociale spilleregler. Vi ønsker at understøtte læringsmiljøer, der vækker nysgerrighed og fantasi hos barnet.

Vi arbejder med at skabe de bedste forudsætninger for det enkelte barn inden skolestart, og mener, det er vigtigt, at barnet mestrer følgende:

- Være selvhjulpen i hverdagen
- Lytte til hinanden
- Lære at genkende og skrive sit eget navn
- Kunne orientere sig omkring vejrforholdene og hvilken påklædning, der kræves inden man går ud.
- Mestre at starte en aktivitet eller leg med andre børn - uden voksenstyring - hvor de øver sig i at tage ansvar for legens indhold, og formår at tilsidesætte egne behov, uden at forlade legen, hvis der opstår uenigheder.
- Der oparbejdes en "pyt"-holdning, hvor barnet kan tåle at begå fejl.

11. Ledelse

Ledelsen har ansvaret for, at personalet besidder viden og konkrete kompetencer til at kvalificere det pædagogiske læringsmiljø og til at inddrage forældrene. Ledelsen understøtter og kvalificerer faglige, pædagogiske refleksioner hos personalet via facilitering, sparring og løbende metodeudvikling med fokus på udvikling af de pædagogiske læringsmiljøer og på at skabe stærkere læringsfællesskaber. Den samlede ledelse understøtter dagtilbuddets åbenhed over for lokalsamfundet. Den pædagogiske leder organiserer arbejdet, så det understøtter personalets arbejde med den pædagogiske læreplan.

Siden 1953 har børnehaven eksisteret som selvejende institution på initiativ af beboere i Højbjerg, og skiftende bestyrelser har siden arbejdet med nærdemokrati i praksis. Værdier som selvstændig ledelse direkte på stedet, mindst muligt bureaukrati og korte beslutningsveje anser vi for at være betydningsfulde. Som lille institution arbejder vi på fortsat at være et seriøst supplement til de større kommunale institutioner.

Vores mål:

At bevare forældrenes direkte indflydelse gennem bestyrelsesarbejdet og i hverdagens dialog.

At sikre at børnehavens mål og vedtægter opfyldes og løbende evalueres og justeres i forhold til den virkelighed, vi er en del af.

At understøtte den pædagogiske praksis ledes gennem den pædagogiske læreplan.

At sikre at samarbejdet med Århus Kommune lever op til vores overenskomst med samme.

Bestyrelsen er den øverste myndighed og samarbejdspartner i sager vedrørende børnehavens liv og trivsel, og er ansvarlig for børnehavens drift overfor kommunen.

I en selvejende institution arbejdes der med korte beslutningsveje, forældreengagement og reel indflydelse gennem arbejdet i en bestyrelse, hvis medlemmer for flertallets vedkommende har deres daglige gang i børnehaven.

Vores pædagogiske linjer og læreplaner diskuteres i bestyrelsen, som arbejder ud fra princippet om, at personalets daglige dialog med alle forældre er en væsentlig forudsætning for de pædagogiske diskussioner og for bestyrelsesarbejdet i det hele taget.

Bestyrelsen varetager områder som ansættelse af personale, budgetlægning og økonomi samt forhandlinger med kommunen, alt sammen i tæt samarbejde med børnehavens pædagogiske personale.

Bestyrelsen overdrager ansvaret for den daglige ledelse til dagtilbudslederen, som den har et tæt samarbejde med. Som daglig ledelse i en lille institution er man meget tæt på alle detaljer i arbejdet, og det er nødvendigt at være bevidst om de mange forskellige roller, man har i institutionen, lige fra at være børnenes voksne legekammerat, til sparringspartner i personalegruppen, til øverste ansvarlig i forhold til forældrene – og til at være en seriøs og faglig kompetent samarbejdspartner i forhold til kommunen og andre samarbejdspartnere.

Vigtige principper for vores ledelse er:

- Tydelig ledelse.
- Samarbejde, fælles ansvar og mulighed for, at den enkelte medarbejder kan træffe beslutninger.
- Tillid til at den enkelte yder sit bedste.
- Vise anerkendelse af, at vi med alle vores forskellige ressourcer i personalegruppen, hver især har noget at byde på i forhold til børn og forældre.
- Fælles arbejde med og udvikling af pædagogisk/faglige emner, såvel teoretisk som i praksis.
- Et godt psykisk og fysisk arbejdsmiljø.

For at sikre ovenstående tilbydes der en gang om året en Medarbejderudviklingssamtale.

12. Pædagogisk personale

Det pædagogiske personale skal sammen skabe et pædagogisk læringsmiljø, hvor der er plads, tid og ro til at være barn. Det er hensigten, at legen og den legende tilgang til læring, barnets interesser, undren og nysgerrighed, samt det pædagogiske personales viden om at fremme læring og udvikling, er udgangspunktet for de læreprocesser, som barnet indgår i. For at kunne lykkes med dette er det centralt, at det pædagogiske personale i det interne arbejde både kan tage ledelse og give følgeskab.

Det pædagogiske personales opgave er at kunne tilbyde, motivere og udfordre alle børn til at være aktive i de forskellige læringsmiljøer, som både kan være stationære eller pop up. Pop up kan f.eks. være en anderledes dag eller en læringsuge. Personalet skal have overblik over, at alle børn tilbydes leg og aktivitet i alle læringsmiljøer. Ud over at have fokus på de seks læreplanstemaer i hverdagen, sætter vi i perioder hen over året særligt fokus på de enkelte læreplanstemaer. På p-møder har vi mulighed for at udveksle erfaring, viden og for at få overblik over, om vi har den nødvendige viden, så vi kan skabe udvikling for børnene i alle læreplanstemaerne.

13. Dokumentation og refleksionspraksis

Ledelsen har ansvar for, at det pædagogiske personale løbende forholder sig refleksivt til, hvordan de pædagogiske læringsmiljøer understøtter børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse. Det kan fx ske ved, at praksis fastholdes gennem pædagogisk dokumentation, der danner grundlag for analyse, og systematisk refleksion og justering af praksis.

Professionel dømmekraft og en systematisk faglig og kritisk refleksion over egen og fælles praksis er et vigtigt grundlag for lokalt at udvikle dagtilbud af høj kvalitet. Refleksionen forudsætter, at man er nysgerrig og undersøgende på hinandens praksis, søger sparring og tilbyder hjælp. Samtidig skal man turde udfordre hinandens vaner og rutiner og gøre det naturligt at dele viden og ideer til nye løsninger på tværs. Med afsæt i refleksionen og en stærk feedbackkultur skabes der i dagtilbuddet, afdelingen og i den enkelte gruppe stærkere læringsfællesskaber. Derved opbygges og udvikles både den professionelle kapacitet og dømmekraft.

Dokumentationen kan både være kvantitative og kvalitative data. Dokumentation til udvikling af de pædagogiske læringsmiljøer kan være personalets beskrivelser, iagttagelser eller videooptagelser af den pædagogiske praksis. Dokumentation af børnenes udbytte kan eksempelvis være børnenes egne produktioner, meninger, udtryk for trivsel, hvad de er optagede af og forældrenes informationer, holdninger og tilfredshed. Dokumentation er også det pædagogiske personales erfaringer, viden fra observation af børnenes leg og fortællinger fra praksis. Sidst men ikke mindst er data også viden baseret på forskning, resultater af evidensbaserede undersøgelser, socioøkonomi, vurderingsredskaber til fx sprog og robusthed mv. Der skal være balance mellem de ressourcer, der bruges på at dokumentere på den ene side og det udbytte, som det pædagogiske personale får, på den anden side.

Den pædagogiske dokumentation og refleksionspraksis vil tage afsæt i de bærende principper for Stærkere Læringsfællesskaber.

Med en ny kultur, hvor der er fokus på feedback og refleksion, mener vi, det er vigtig løbende at drøfte, hvordan fokuspunkter bliver integreret som en naturlig del af hverdagen. I Mosegården er det vigtigt at italesætte, at det er ok at være nysgerrig og spørge ind til hinandens pædagogiske praksis, da dette styrker vores faglighed og giver mulighed for at reflektere over egen praksis og personlig udvikling. Vi er opmærksomme på at være så objektive og faglige i vores tilgang og i vores spørgsmål som overhovedet mulig. Der er oparbejdet et stærkt læringsfællesskab med flere selvejende dagtilbud i Aarhus, hvor der flere gange årlig afholdes fyraftensmøder med det formål at opbygge og udvikle den professionelle kapacitet og dømmekraft.

Vi involverer børnene i den løbende refleksion og dokumentation ved at lytte til deres ideer og støtte op om deres ønsker til aktiviteter. F.eks. i temadage og historielæsning. Når der laves teater, så er børnene medbestemmende i processen lige fra replikker til kostumerne. Børnene er også med til at synge og spille ligesom de er med til at vælge sange og instrumenter. Børnene deltager i en kreativ proces omkring udarbejdelsen af madplaner. De er med til at bestemme sammensætningen af menuen og tegner oversigten over menuen. Vi har historiefortælling, hvor den voksne starter historien og børnene så fortæller videre på historien. Disse eksempler er blot nogle af de aktiviteter, vi laver, for at understøtte det enkelte barns personlige, sociale og sproglige udvikling. Barnets sproglige og motoriske udvikling udvikles og støttes ligeledes i det æstetiske udtryk.

Med afsæt i de pædagogiske læringsmiljøer forholder vi os løbende refleksivt for at understøtte barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse. Her indsamles meningsfulde data i form af relations skemaer, legeaftaler, iagttagelser samt notater om børnenes udvikling af f.eks. motorik og koncentration. Billeder, dokumentation, AULA, sprogtest, forældre informationer, børneinterview m.fl.

14. Evaluering

Udover at etablere en evalueringskultur i dagtilbuddet er dagtilbudslederen også ansvarlig for, at arbejdet med den pædagogiske læreplan evalueres mindst hvert andet år med henblik på at udvikle arbejdet. Evalueringen skal tage udgangspunkt i de pædagogiske mål for de seks læreplanstemaer og skal beskrive sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbuddet og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Evalueringen skal offentliggøres.

Evalueringen baseres på den indsamlede dokumentation, herunder den løbende pædagogiske dokumentation og de systematiske refleksioner, der foregår i det enkelte læringsfællesskab blandt ledere og pædagogisk personale.

I Børnehaven Mosegården er vi i gang med at oparbejde en evalueringskultur, hvor refleksioner over egen og hinandens praksis er et godt grundlag for at fokusere på og videreudvikle det, som

går godt. Vi arbejder ud fra anerkendende pædagogiske metoder, og de nye mål, vi opstiller for vores arbejde, er samtidig en indikator på, hvad vi vil sætte fokus på at udvikle og blive endnu bedre til. Det er vigtigt, at vores evalueringer er noget, vi igangsætter, fordi vi har brug for viden så dette kan understøtte udviklingen af de pædagogiske læringsmiljøer. Evalueringkulturen skal give os indsigt i, hvad der virker for det enkelte barn med afsæt i de pædagogiske læringsmiljøer og læreplanstemaerne, og vores beslutninger bliver truffet på baggrund af data og viden. Vi mener ikke, at en stærk evalueringkultur er at anvende den samme metode til at evaluere hver gang. Men den viden, vi har brug for, afgør hvilken metode, der skal anvendes.

Hvordan er evaluering og dokumentationspraksis organiseret.

- Selvrefleksion, iagttagelser, praksisfortællinger og samtaler med børnene er en del af den daglige pædagogiske praksis og debatteres og analyseres desuden på personalemøder.
- På personalemøder evalueres de enkelte aktiviteter og projekter, og der føres referater til brug for et afsæt til at opstille nye mål og evalueringsskemaer anvendes.
- Vi afstemmer og dokumenterer løbende vores pædagogiske praksis med forældrene. Det sker i dagligdagen, på planlagte forældresamtaler, på forældremøder, på 3-4 årlige bestyrelsesmøder og via et nyhedsbrev, som udkommer 4-5 gange om året.
- Fotos anvendes som grundlag for samtaler med børn og forældre og som et visuelt grundlag for personalets evalueringsskemaer i dagligdagen og på personalemøder.
- Børnemiljøvurdering, APV og trivselsundersøgelse foretages med det lovbefalede tidsinterval, men prioriteres desuden på den måde, at vi har skærpet opmærksomhed på disse områder i vores daglige arbejde og satser på at løse evt. problemer, når de opstår.

